

Микитин Т. М.

*студент 2-го курсу факультету адвокатури
Національного університету «Одеська юридична
академія»*

РОЛЬ АДВОКАТУРИ В СИСТЕМІ РИМСЬКОГО ПРАВА

історичні джерела, які залишилися після існування римської держави – з VI ст. до н.е. по V ст. н.е. – доводять, що і римська державність і право зазнавали безперервних змін. усі негативні чинники становлення римської імперії не могли не позначитися на діяльності правових інститутів. Зокрема одним з таких інститутів був інститут адвокатури. таким чином римська адвокатура заслуговує особливої уваги, так як з неї фактично розпочався розвиток світової адвокатури. в римі первісною формою була родинна адвокатура. Наступним перехідним етапом у її розвитку був, так званий, інститут патронату. відносини між патронами та клієнтами будувалися за аналогією родинних відносин. клієнт, що обрав собі патрона із кровних римських громадян (патриціїв), приписувався до їх роду, до родового культу і отримував право називатися родовим іменем. Ні він, ні патрон не могли позиватися один з одним чи свідчити один проти одного. Зв'язок з патроном вважався постійним і навіть спадковим, тож якщо клієнт вмирав бездітним, його майно переходило до патрона. у свою чергу патрон мав всіляко допомагати клієнту та захищати його інтереси перед судом.

Поки переважав інститут патронату, потреба в юридичному захисті повністю задовольнялася адвокатурою родичів і патронів. але вже при перших царях внаслідок нових соціальних і політичних умов патронат став розхитуватися і розпадатися. від нього відпав приватноправовий елемент захисту, наданого патриціям особам, що зверталися до нього по допомогу. це були особи, які раніше звалися клієнтами, а їх покровителі – патронами. Проте під старими назвами приховувалося нове явище, так як патрон звільнявся від усіх обов'язків щодо клієнта, за винятком обов'язку захищати його в суді. клієнт лише мав віддячити послугою чи пода-

рунком за протегування у процесі. відносини між ними втратили постійний, довічний і спадковий характер. вони виникали лише під час процесу і припинялися разом з ним.

отже, першими юристами у римі були патрони. у їх особі поєднувалися дві професії: юрисконсульт і адвокат. вони не тільки захищали своїх клієнтів у суді, а й роз'яснювали їм закони, давали юридичні поради, керували ними під час складання угоди. коли ж патронат розпався і вивчення права стало доступним для усіх бажаючих, розвиток юридичної професії пішов двома абсолютно різними шляхами. одні юристи, неволодіючи красномовством, займалися виключно юридичним консультуванням. інші, навпаки, надавали перевагу адвокатурі, причому іноді поєднували з нею і консультативні функції. Перші називалися юрисконсультами або правознавцями. Їх діяльність полягала у дачі юридичних порад (*respondere*), складанні у процесі участі з додержанням необхідних формальностей угод (*cavere*) і в підтримці в суді адвокатів, які не були добре обізнані з правом (*agere*). Проте не тільки позивачі раділися з ними, нерідко судді зверталися до них, щоб при винесен-

ні рішення послатися на авторитет вченого юриста. юрисконсульт був, звичайно, патрицієм. ця обставина разом з безоплатністю їх діяльності і користю професії надавала їм носіям особливої поваги. На відміну від юрисконсультів адвокати займалися захистом безпосередньо в суді. вони, як і раніше, називалися патронами (*patroni causarum*) до скасування республіканських форм правління. термін же «адвокат» (*advocatus*) відносився спочатку до іншого розряду осіб і тільки під час імперії він ототожнився з терміном «патрон». як і в Греції, адвокатура була тісно пов'язана з ораторським мистецтвом. Патрони не стільки піклувалися про набуття юридичних знань і навичок, скільки про оволодіння прийомами красномовства, через що багато з них були абсолютними неуками в юриспруденції, через що вимушені були по юридичні знання звертатися до юрисконсультів та законників (прагматиків).

адвокатура за часів республіки була вільною професією, проте законодавча регламентація майже її не торкнулася. Хоча правила прийому до адвокатури були визначені, однак здавна

існував звичай, за яким молоді люди, що вступали до адвокатури, приходили на форум у супроводі важливої особи, наприклад колишнього консула, яка протегувала їм. умови для занять адвокатською діяльністю, як-то: освітній ценз, фахова підготовка, моральні якості, тощо не були визначені. молоді люди, що вирішили присвятити себе цій діяльності, слухали курс риторики у викладачів-ораторів, спостерігали, як даються консультації відомими правознавцями, відвідували засідання судів. окремо слід зупинитися на гонорарній практиці римських адвокатів, законодавче регламентованій законом цінція 204 р. до н.е. цей закон забороняв адвокату брати або обумовлювати гонорар до початку розгляду справи, дозволивши отримувати його лише по її закінченню у вигляді подарунку. однак, не матеріальний розрахунок привертав до цієї професії увагу патриціїв (вони й так були заможними людьми), а те престижне поле, на якому вони могли виділитися і виявити свій талант. адвокатура була для них шляхом до найвищих і найчесніших посад у державі. і дійсно, факти свідчать, що найбільш видатні політичні діячі республіки були адвокатами. це і цензор катон, і знаменитий переможець карфагена сципіон африканський, марк антоній, Гай, Гракх, красс, юлій цезар, Помпей, ціцерон. майже всі перші імператори перед тим, як стати ними, виступали в судах: август, тіверій, калігула, та інші.

За часів імперії римська адвокатура, як і судові установи, зазнала певних змін. Перш за все, це позначилося на значному обмеженні адвокатської професії як вільної. так, за кодексами юстиніана адвокатура вводилася у рамки певної системи, у якій адвокатська професія прирівнювалася до державної служби. допуск до адвокатури залежав від вищого адміністративно-судового чиновника провінції або міста. у ній не могли брати участь неповнолітні, особи з фізичними вадами (глухі, німі), позбавлені громадянської честі, притягнуті до кримінальної відповідальності, жінки та інші. кандидат мав закінчити спеціальний п'ятирічний курс в одній з юридичних шкіл та скласти іспити. усі адвокати поділялися на два розряди: штатних (statuli) та позаштатних (supernumerarii). різниця між ними полягала в тому, що перші, які складали меншість, мали право виступати в усіх судах, а

другі, кількісно не обмежені, практикували у нижчих судах. Штатні адвокати призначалися правителем провінції з числа позаштатних. у цей період адвокати сформувалися як стан у колегії. у більшості випадків перші промови адвокатів виголошувались у віці від 19 до 20 років. дисциплінарний нагляд за адвокатами здійснював правитель провінції. серйозними професійними порушеннями вважалося: зрада клієнту, вимагання великих гонорарів, наклепи та ін. За ці та інші порушення професійних обов'язків накладалися дисциплінарні стягнення у вигляді штрафу, заборони займатися адвокатською практикою з виключенням із списку. для адвокатів була встановлена особлива професійна присяга, яку вони виголошували не при вступі до стану, а на початку розгляду кожної судової справи. Зайняття адвокатською діяльністю було заборонено лише суддям та намісникам провінцій. Підсумовуючи, слід зазначити, що організація римської адвокатури позначена двома крайнощами: необмеженою свободою та безмежною регламентацією. так, у республіканський період вона була абсолютно вільною професією. кожна особа, яка відчувала бажання і покладалася на свої сили, могла надавати громадянам юридичну допомогу.

як бачимо, адвокатура республіканського періоду надала історії ряд видатних судових ораторів, оточених ореолом пошани і слави. у часи ж імперії організація адвокатури ґрунтувалася на діаметрально протилежних принципах. свобода професії була обмежена, а її представники перетворилися з судових ораторів на посадових осіб. обидві форми організації римської адвокатури як

республіканського, так і періоду імперії у більшій або меншій мірі, відповідно до умов часу і місця, вплинули на устрій адвокатури в державах Західної Європи.